

A debreceni városi nyomda évszázadokat átölelő első korszaka

(1561–1705)¹

Bánfi Szilvia

A magyarországi nyomdászattörténetben kivételes szerepet tölt be Debrecen, hiszen a nyomdászat 1561. évi meghonosodása óta napjainkig egyedül ez a város rendelkezett folyamatosan nyomtatóműhellyel.²

A VÁROSI NYOMDA MEGALAPÍTÁSA A 16. SZÁZADBAN

A gazdag mezőváros, Debrecen a 16. század második felétől kezdődően a Tiszántúl egyik meg-

határozó szellemi központjává vált. Melius Juhász Péter tevékenységének köszönhetően lakossága egyöntetűen a helvét irányú református egyház követője lett.

Melius Juhász Péter, aki éles harcot folytatott mind a katolikusokkal, mind az unitáriusokkal, református egyháza védelmében fölismerte a nyomdászat jelentőségét. Számára a legjobb pillanatban, 1561 elején érkezett Debrecenbe a nyomdászat mesterségében is járatos, protestáns vallása miatt üldözött Huszár Gál.

A pártfogást és oltalmat nyert Huszár cserébe nyomdájának szolgálatát ajánlotta Debrecen református püspökének. Tipográfájának első terméke, az általa még Óváron

megkezdett és épp Meliusnak ajánlott, Kassán tovább folytatott, ám ottani letartóztatása miatt abbamaradt énekeskönyve volt,³ amely napjainkig forrása mind az evangélikus, mind a református énekeskönyveinknek.

A könyvnyomtatás hatását fölismerő Melius Juhász Péter beszélhette rá az 1562-ben távozó Huszár Gált és állapodhatott meg vele arról, hogy nyomdakészlete egy részét engedje át Debrecen város számára. A források hiányában ma már nem tudható, hogy kettőjük között az egyezség milyen körülményekkel és feltételekkel kötöttet.

Eredményeként született meg az egyház által is „felügyelt” debreceni városi nyomda. Huszár Gál távozását követően századokon át a nyomtatóműhely különleges tulajdonosi, bérleti kapcsolatban állt Debrecen városával. A nyomdászok

1. ábra. Az első debreceni nyomtatvány Huszár Gál kottával kísért énekeskönyve (RMNy S 169A) volt

2. ábra. Huszár Gál nyomdászjelvénye

1 A szerző kutatásait az NKFI-OTKA 104231 számú kutatási program támogatta.

2 A debreceni városi nyomda 16–17. századi történetét az újabb kutatási eredményekkel kiegészítve taglalja Bánfi Szilvia, *A debreceni nyomdászat kezdetei a betűtípus-kutatás tükrében*. In: *Jubiliumi könyv- és nyomdászattörténeti szimpózium legrégibb folyamatosan működő nyomdánkról*. Debrecen 2011, 11–29.; Bánfi Szilvia, *A debreceni városi nyomda (1601–1705)*. In: *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei XVII. század. 2. kötet Kelet-magyarországi és erdélyi nyomdák, Lőcse, Kassa*. Hungaria Typographica II. Budapest 2014, 1. köt. Tanulmányok és katalógus, 64–86, 2. köt. Illusztrációk 713–778.

3 RMNy S 169A.

mindegyike használta elődei felszerelését, és haláluk, illetve távozásuk után alighanem a ma már sajnálatosan nem ismeretes bérleti szerződésekkel adták át az új bérlő-vevő tipográfusoknak a városi nyomda épületét a nyomdai anyaggal együtt. Ezen a módon gyarapodott a debreceni városi officina készlete közel másfélszáz éven át. A debreceni nyomdászok közül egyedül Fodorik Menyhértnek a cívisváros vezetésével kötött szerződése⁴ maradt fenn a 17. század első harmadából. Ennek ismerete magyarázatot ad arra, hogy a református egyház mellett a debreceni tanácsnak miért volt olyan erős befolyása a városi nyomda sorsának alakulására.

3. ábra. Debrecen fametszetes címere is Raphael Hoffhalter 1563. évi közreműködését igazolja (RMNy)

A 16. századi debreceni nyomdászok közül kiemelkedik az 1563 tavaszán protestáns néze-

4. ábra. Az 1563-ban Raphael Hoffhalter, majd 1583-ban fia, Rudolf által készített fametszetes Debrecen címer

tei lelepleződése miatt Bécsből Debrecenbe menekült európai rangú tipográfus, Raphael Hoffhalter, aki 1563–1564 között nevének elhallgatásával vett részt a debreceni városi nyomda működtetésében. 1565-től függetlenítette magát, saját tulajdonú nyomtatóműhelyt állított föl, amelynek első kiadványai még ebben az évben, Debrecenben jelentek meg.⁵

Raphael Hoffhalter tevékenységéhez szorosan kötődő Török Mihály és utóda, Komlós András jelentős szerepet játszottak az unitáriusok és reformátusok között folyó kiélezett hitvitákban. Ezzel személyesen is hozzájárultak a debreceni helvét irányú református egyház megmaradásához és megerősödéséhez.

Az 1576-tól már Debrecenben tartózkodó és nyomtató ifjabb Hoffhalter, Rudolf foltehetően házasság révén hozzájutott Komlós András egykori nyomdakészletéhez. Az apjától örökölt készletből mindössze fametszetes családi címerét,

a haláltáncos iniciálésorozatot, és két felújított betűtípust vitt magával Debrecenbe. 1577 augusztusától már saját neve alatt adta ki *Aritmetica* címen⁶ az első magyar nyelvű matematikakönyvet, amelynek ajánlásában magát minden keresztény olvasónak ajánlotta. Hoffhalter Rudolf 1584–1585 között egy esztendőre nyomdájával együtt Váradra költözött, ezalatt Debrecenben a nyomdászat szünetelt. 1585-ban viszont Debrecenbe, ahol a következő esztendőben hozzákezdett a Félegyházi Tamás által készített magyar *Újszövetség*-fordítás⁷ kinyomtatásához, ám halála miatt a nyomtatást már nem ő fejezte be.

A két Hoffhalter tevékenységével jelentősen hozzájárult a magyarországi nyomdászat színvonalának emeléséhez. Az általuk megjelentetett közel félszáz nyomtatvány közül néhány nem csak tartalma okán, de megjelenítése miatt is a hazai reneszánsz könyvművészet méltán számon tartott kincse.

4 Magyarországon az első ismert, a tipográfussal kötött szerződés szövegét közli: Csűrös Ferenc, *A debreceni városi nyomda története 1561–1911*. Debrecen 1911, 97–99.

5 RMNy 205, 207.

6 RMNy 378.

7 RMNy 584.

5. ábra. A debreceni városi nyomdának is helyt adó egykori városháza

A VÁROSI NYOMDA A 17. SZÁZADBAN

Rheda Pál (1596–1619) Raphael Hoffhalter és Komlós András után a harmadik debreceni nyomdász, aki nem magyar anyanyelvű volt. Származását nem csak Lipsiai (latinosan Lipsensis) előneve igazolja, hanem a neves lipcsei könyvkereskedőjével és kiadójával, Henning Grossével fennálló folyamatos kapcsolata is megerősíti. A Rheda Pál-féle debreceni tipográfiai anyag lényegében megegyezik a Hoffhalter Rudolf által 1583 után fölállított sajtó felszerelésével. Mindössze néhány magával hozott záródíszszel és nyomdai cífrával bővítette a debreceni városi officina felszerelését. A korábbi vélekedést, amely szerint Rheda Pál új betűket metszett volna, a legújabb kutatások nem igazolták. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy több betűsort a még meglévő matricáról megújíthattott. Kiadványai ízlésesek, tipográfiailag szépen kivitelezettek, ami mesterségbeli tudását bizonyítja.

Az utód, Rheda Péter (1620–1630) édesapjához hasonlóan jártas volt a nyomdászat mesterségében. Az általa veze-

tett tipográfia anyaga azonos volt az apjától örökölt felszereléssel, amelynek betűanyaga működésének utolsó szakaszában többségében már elhasználódott.

Rheda Péter követte édesapjának kiadói gyakorlatát. Az egyházi-vallásos kiadványok mellett ő is jelentetett meg kalendáriumokat és szórakoztató jellegű világi tárgyú műveket.

Ezután, a legtöbb korabeli magyarországi nyomdától eltérően, Debrecenben már csak magyar nyomdászok tevékenykedtek. Először a nyom-

6. ábra. Derecskei Ambrus prédikációgyűjteménye (RMNy 895) Rheda Pál kiadásában jelent meg

da vezetését a városi tanács a jómódú iparos családból származó Fodorik Menyhért (1631–1651) deákra bízta, aki könyvárus és könyvkötő volt. Bár magasabb iskolai végzettséggel és némi nyomdász ismerettel is rendelkezett, de azt a szakmai szintet nem érte el, amit a Rheda nyomdászcsalád képviselt. 1633-ban a cívisváros vezetése írásos szerződést kötött – ez a legkorábbi fennmaradt magyarországi nyomdász szerződésünk – Fodorikkal. E szerint a tipográfia ugyan a nyomdász tulajdonába került, de működését a tanács minden szempontból ellenőrizte. A nyomda ettől fogva már nem folytathatott önálló kiadói politikát. A város gyakorlatilag cenzúrajogot gyakorolt felette. A szerződés értelmében pedig a városi tanács visszaválthatta a nyomtatóműhelyt, amelynyiben annak tevékenységével elégedetlen lett volna.

Fodorik Menyhért tipográfijából többségében vallásos művek kerültek ki. A debreceni tipográfia az ő tevékenysége

7. ábra. Mind a két Rheda rendszeresen jelentetett meg naptárat (RMNy 1426)

8. ábra. A puritán kegyességi irodalom nagyhatású alkotása (RMNy 1639) Fodorik Menyhért kiadásában készült

alatt jelentetett meg elsőként 1637-ben angol nyelvű szövegrészletet.

1661-től vehette át a debreceni officina irányítását Karancsi György, aki nem volt képzett nyomdász. Ő is az elődeitől örökölt. többnyire igen elhasználódott betűkkel kezdte meg működését. Kiadványait igénytelenség, mesterségbeli járatlanság jellemzi. Nyomdászattörténeti megítélés szerint Karancsi György tizennégy évi működése a legszomorúbb időszak a debreceni városi nyomdának. Annak ellenére, hogy a 17. századi debreceni nyomdászok közül egyedül ő bővítette nagy számban könyvdíszekkel a városi műhely készletét, tevékenységét a „Karancsi-betűk” elmarasztaló kifejezéssel illeték, ami évszázadokig a hanyag nyomdászati munka szinonimája lett. Debrecen városi tanácsa

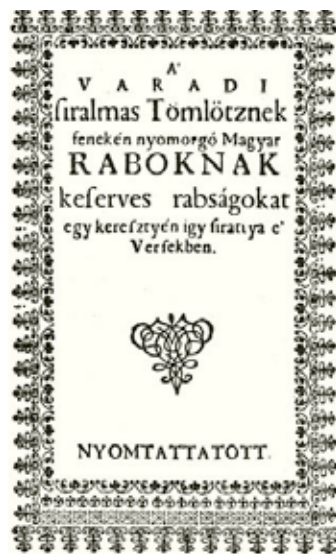
1671. június 21-diki határozata szerint az *elhanyagolt nyomda élére* új tipográfust kívánt állítani.⁸ Meghívták a pataki fejedelmi nyomda elűzött egykori vezetőjét, Rosnyai Jánost, aki az újabb kutatás megállapítása szerint a sárospataki nyomda kényszerű szüneteltetése miatt 1663–1665 között éppen Debrecenben segítette a Karancsi irányította városi tipográffiát. Rosnyai valószínűleg épp ezért ekkor még nem fogadta el a meghívást, csak Karancsi György halála után vette át a debreceni városi tipográfia vezetését.

Rosnyai János 1671-ben másodikjára azzal a céllal érkezett Debrecenbe, hogy a magával menekített pataki fejedelmi nyomda készletét a városházán biztonságba helyeztesse. Véglegesen csak 1677-ben tért vissza a debreceni városi officina élére.

Tevékenységének elején Rosnyai még a Karancsitól örökölt nyomdai anyaggal kezdett el nyomtatni. 1678 második felétől azonban már az Amszterdamban vásárolt új betűti-

9. ábra. Feltehetően a Váradi Biblia számára készült iktári Bethlen-címer 1661 után került Karancsi György tulajdonába

10. ábra. A Kolozsvárról elhozott Szenci Kertész Ábrahám-féle záródísz ismerhető fel az 1681. évi debreceni nyomtatványon (Sztripszky I 2180/386)

pusokkal és nyomdai cifrákkal jelentette meg kiadványait. Ettől kezdve a debreceni városi nyomda az 1705-ös megszűnésig ezeket az új hollandiai betűtípusokat és nyomdai cifrákat alkalmazta. Rosnyai János a Kolozsvárról magával hozott könyvdíszekkel szintén bővítette a városi műhely könyvdíszkészletét. Lisznyai K. Pál kollégiumi tanár előadásainak nyomtatásban megjelentetett kötetében a szemléltető ábrák és térképek hiányát Rosnyai drótok alkalmazásával, igen egyszerű módon oldotta meg. Ezt a technikai megoldást későbbi utóda, Kassai Pál is átvette.

A debreceni városi műhely következő vezetője Töltési István (1683–1685) lett, aki a korábbi vélekedéssel szemben nem debreceni, hanem való-

8 Csürös, i. m., 338, XV. okmány.

11. ábra. RMK I 1317 címlapja

színiúleg komáromi születésű volt. Egykori komáromi tanára, Csúzi Cseh Jakab ajánlatára Bécs egyik hírneves könyvkereskedőjénél kezdte meg vándorútját könyvkötő mesterségének tökélesítése céljával.⁹

A cívisváros tanácsa Töltési Istvánt még Rosnyai János életében, 1681. augusztus 6-án külföldi tanulmányútra küldte. Töltési Istvánt Hollandiában Tótfalusi Kis Miklós tanította a betűmetszés és -öntés mesterségére, ám ez nem tartott három hónapnál tovább.¹⁰ A debreceni városi tanács azzal a szándékkal küldte Töltésit külföldi tanulmányútra, és azért hozatott Hollandiából új betűtípusokat, mert meg kívánta jelentetni Komáromi Csipkés György 1675-re elkészült, a református egyház által 1681-

ben jóváhagyott bibliafordítását a városi nyomdában.

Töltési István debreceni működése nem tartott sokáig, mivel tevékenységét ellehetetlenítette a korszak politikai története, a Thököly Imre és I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem között 1685 elején elmérgesedő viszály. A puritánusok ellen hozott szatmárnémeti zsinat XXV. végzése ürügyén Töltésit elítélték. A fő bűne valójában az volt, hogy még mindig Thököly Imrének dolgozott. A Töltési ellen kiszabott ítélet miatt a cívisváros főbírája, Komáromi István 1685. július 12-én I. Apafi Mihályt levélben kérte, kegyelmezzen meg a szegény *typographusuknak*.¹¹ Nincs ismeretünk arról, hogy valóban raboskodott-e, és ha tényleg bebörtönözték, akkor az mennyi ideig tarthatott? Elítélése bi-

13. ábra. Kassai Pál új szerzeménye, a Q betűs iniciálé

zonyára hozzájárulhatott ahhoz, hogy a Komáromi Csipkés György-féle bibliafordítás csak jóval később, 1717-ben Leidenben került kinyomtatásra.¹² Töltési neve legközelebb 1703-ban fordult elő ismét nyomtatványon, a Komáromban újraindított nyomdai vállalkozásának kezdetén.

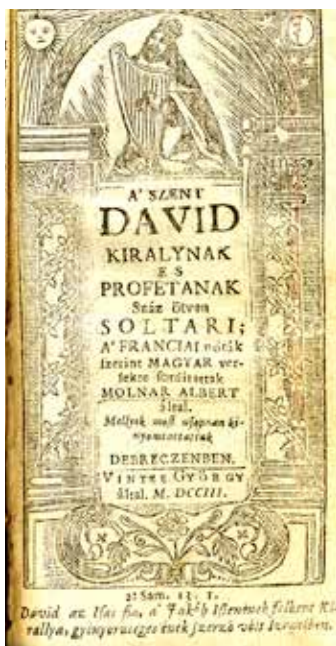
12. ábra. Csáktornyai János Magyarország-címerének Töltési István által utánmetszett változata

9 Erről maga tesz említést a Guilielmus Amesius *Medulla theologica* című művéhez írt ajánlásában, amikor köszönetet mond egykori tanárának Csúzi Cseh Jakabnak. RMK II 1563, §. a. ←???ez mi???

10 Töltési István meleg szavakkal emlékezik meg a debreceni tanácsról, amely őt *in arte Typographica & Fusoria*, vagyis a nyomdászat és a betűöntés művészetének elsajátítása céljával külföldi tanulmányútra küldte. RMK II 1563, §. b. ←???ez mi???

11 Történelmi Tár 1895, 756.

12 Fekete Csaba, *Komáromi Csipkés György Bibliájához (helyesbítés)*, Magyar Könyvszemle (124. évf.) 2008, 439–442.

14. ábra. Ugyancsak Kolozsváról került Debrecenbe a hárfán játszó Dávid királyt ábrázoló fametszetes címlapkeret

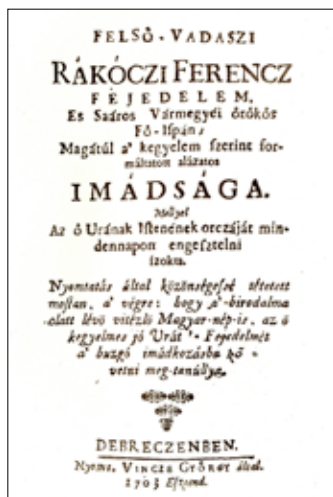
1686 márciusától vezette a debreceni városi nyomdát Kassai Pál. Ő is jártas volt a nyomdászat mesterségében és kiadványai színvonala semmivel sem maradt el a városi tanács által nagyrabecsült Rosnyai Jánosétól. A debreceni városi tipográfia készletét maga is szerény mértékben gyarapította.

A 17. század utolsó debreceni nyomdásza, Vincze György 1697-től vezette a városi tipográfiát. Az elődei által épített és bővített nyomdai készletet szintén gyarapította. Működése során szoros együttmű-

ködést alakított ki a kolozsvári nyomdászokkal. Ennek köszönhetően kapta kölcsön egyszerű alkalomra Tótfalusi Kis Miklóstól 1699-ben a jeles kolozsvári tipográfus 10 pont méretű öntött kottáit a Szenci Molnár Albert-féle zsoltároskönyv „kisedt” (tizenkettő-rét) formátumú kiadásához.¹³ *Szent Dávid király zsoltárai* többi kiadásakor 1697-ben,¹⁴ majd ugyancsak 1699-ben,¹⁵ végül 1703-ban¹⁶ fametszetű eljárásal készült, hangjeggyel egybeemészett kottasorokat alkalmazott.

Vincze György a hárfán játszó Dávid királyt ábrázoló címlapkeretet, amely korábban Veresegyházi Szentyel Mihály kolozsvári kiadványait díszítette, a Kassai Pál mellett inaskodó, majd Kolozsvárott Tótfalusi Kis Miklósnál tanuló Miskolci Csulyak Ferenc révén szerezhetette meg.

Vincze György és a debreceni városi nyomda sorsa szorosan összefonódott a Rákóczi-szabadságharcral. A debreceni officina 1703 ősziéig egymaga nyomtatott a kurucoknak. Azonban ezeken a kiadványokon Vincze György nevét nem szerepeltette. A betűtípusok, valamint a könyvdíszek alapján egyértelműen megállapítható, hogy ezen *Imádságán*¹⁷ olvasható neve. Ugyancsak ő nyomtatta Rákóczi nevezetes *Manifestumát* 1703-ban latin,¹⁸ 1704-ben pedig magyar nyelven.¹⁹

15. ábra. II. Rákóczi Ferenc fejedelem imádsága (RMK I 1667)

A Rákóczi szabadságharc 1705-i őszi eseményei tragikusan érintették Debrecent. Az Erdély ellen induló császári csapatok érkezésének hírére II. Rákóczi Ferenc október 19-én elrendelte a város kiürítését. A gazdátlan üres Debrecent előbb a kurucok, majd az október 21-től érkező labancok dúlták fel. E pusztításnak esett áldozatul a debreceni városi tipográfia készlete, valamint a még Rosnyai János által 1671-ben a cívisvárosba menekített sárospataki fejedelmi nyomda felszerelése. Az 1561-ben alapított, közel másfél száz év alatt felhalmozódott debreceni nyomtatóműhely pusztulásakor az egykorú szemtanú szomorúan jegyezte fel a városi jegyzőkönyvbe: *Typographiánk szép vala, de az is mindentől elbomla.*²⁰

13 RMK I 1536.

14 RMK I 1500.

15 RMK I 1536" B."

16 OSzK Évkönyv 1959, 187. (RMK I 1667/a.

17 RMK I 1667.

18 RMK II 2199.

19 RMK I 1689.

20 Csűrös, i. m., 339, XVIII. okmány

Két kiegészítés a debreceni városi nyomda 18. századi rézmetszeteihez¹

Varga Bernadett

1. A debreceni városi nyomdában viszonylag későn, csak a 18. század közepétől regisztrálható a rézmetszői tevékenység. Ennek „oka valószínűleg a protestantizmus [...] puritán kálvini ágának képellenessége és a szakemberhiány lehetett”.² Éppen ezért különösen érdekes az a néhány metsző, akik e korai műveket létrehozták, illetve azok a metszetek, amelyek a 18. századi debreceni könyvdíszek újabb lajstromozásakor előkerülnek. Most ennek megfelelően az egyik legkorábbi debreceni rézmetszőről, Farkas Istvánról és egy eddig ismeretlen metszetről szolgálunk újabb ismeretekkel.

Farkas István egyrészt a Sinai Miklós professzor által 1767-ben kiadott *M. T. Ciceronis Epistolarum Selectarum Libri Tres ...* című kiadványhoz,³ másrészt az 1767-ben Margitai István által kiadott *Új Testamentum*hoz készített címlapmetszetet.⁴ Az előbbi, „igen finom és rajzilag is kiváló”⁵ metszet alatt ez áll: *Steph. Farkas sculpsit Debreceni*, míg a második alatt: *Steph.*

Farkas-címlap, Új Testamentum

Farkas sc. A metszetek készítője Tóth Béla szerint azzal a debreceni Stephanus Farkas diákkal azonos, aki 1758-ban iratkozott be a Kollégiumba, 1769-ben senior, később pedig sárándi, majd kállói lelkész lett.⁶ Az azonosításhoz azonban nem árt egyéb körülményeket is figyelembe venni: Debrecen ugyanis ekkor saját fusoriával

Új Testamentum, Debrecen, 1749

(betűmetsző házzal) rendelkezett, amelyben véletlenül egy Farkas István nevű betűöntő és -metszőt foglalkoztattak.⁷ Az 1765-től 1768-ig Debrecenben dolgozó Fusor Farkasról eddig annyit tudunk, hogy Kolozsvárról jött, ahol a református kollégium nyomdájában, a kor legképzettebb nyomdászánál, Páldi Székely Istvánnál⁸ tanul-

1 A szerző kutatásait az OTKA K 104231 számú programja támogatta.

2 Tóth Béla, *A debreceni rézmetsző diákok*, Bp., Magyar Helikon, 1976, 5.

3 40 × 80 mm.

4 120 × 63 mm. Farkas itt az *Új Testamentum* 1749-es Margitai János által megjelentetett kiadásának címlapját metszette újra, csak néhány jelentéktelen részletet módosítva. Ennek előképe Misztótfalusi Kis Miklós 1687-ben Amszterdamban nyomtatott *Új Testamentum*ának címlapja volt. Lásd: Tóth, i. m., 8.

5 Uo., 8.

6 Uo., 8.

7 Benkő Ferenc, Debrecen város nyomdája és patikája a XVIII. században = Nyomdatörténeti és nyomdászéletmód-kutatási tanulmányok Debrecen város 625., a debreceni nyomdászat 125. évfordulójára, szerk. Tóth Béla, Dankó Imre, Debrecen, 1986, 435.

8 Róla részletesen: V. Ecsedy Judit, *A magyar Bésaléel, Páldi Székely István kolozsvári nyomdász grafikai munkássága* = „Kezembe veszem, olvasom, és arról elmélkedem”, Emlékkönyv Fekete Csaba születésének 75. és könyvtárosi működésének 50. évfordulójára, szerk. Gáborjáni Szabó Botond, Oláh Róbert, Debrecen, TREGY, 2015, 226–242.

ta a mesterséget.⁹ „Állandó jellegű alkalmazottja volt a tipográfának, negyedévenként 50 forint volt a fizetése. 1765-ben nyolc hónap alatt 275 font betűt öntött, a későbbi évekből nincsenek adataik. 1768. március végén hagyta ott a nyomdát.”¹⁰ Debreceni tartózkodásának ideje, valamint képzettsége alapján sokkal valószínűbb, hogy a fenti rézmetszeteket nem a diák Farkas István, hanem a gyakorlott metsző készítette. Farkas eddig ismeretlen utóéletére nézve a Páldi Székely István temetése alkalmából 1769-ben Kolozsvárott kiadott prédikációgyűjtemény ad támpontot. Ennek gyászversei közt találjuk Farkas Istvánét, aki „Néh. Tiszt. Kedves Sógorának és szerelm. Tanítójának szomorú halálát e’ Versekkel gyászolja”¹¹. Eszerint metszőnk viszatért Kolozsvárra, ahol nem szakadt el a nyomdától, hiszen más forrás szerint „a Typographia körül lett munkáiért” – amelyek közelebbről nincsenek megnevezve – fizettek számára.¹²

2. A 18. századi debreceni rézmetszetek sorát gyarapítja az az eddig ismeretlen alkotás is, amelyet Varjas János *Meg-tért embernek énekje* című, 1775-ben megjelent műve elé kötöttek. A 170 × 125 mm-es metszet Péter apostolt ábrázolja, aki egy épület előtt térdelve imádkozik, mellette a bibliai szövegből ismert kakas, a háttérben

jobbira hegyek és az ég madarakkal. A szignó: *Binder sc. Budae*. A metszet ezek szerint Johann Philipp Binder budai rézmetszőhöz köthető. Rózsa György szerint Binder legfontosabb tevékenysége az 1777-ben Nagyszombatból Budára költözött Egyetemi Nyomda számára készült számtalan illusztráció elkészítése volt, ami nyilván megélhetésének alapját jelentette, de dolgozott más pest-budai (Landerer János és Royer Ferenc Antal), valamint egri, esztergomi, kalocsai, kassai, győri, székesfehérvári, pozsonyi és veszprémi kiadók számára is.¹³ Rózsa szerint illusztrációinak témaköre rendkívül széles körű volt, tankönyvek mellett szépirodalmi munkák illusztrálását is vállalta, de ennél is szélesebb körű szakrális vonatkozású grafikai tevékenysége.¹⁴ „Megrendeléseket úgyszólván az ország egész területéről kapott. Katolikus ájtatossági képek, kegytárgy- és oltárbrázolások, valamint vallási jellegű könyvillusztrációi ismertek. [...] Munkái mennyiségét tekintve kétségtelenül Binder volt a 18–19. századforduló legtöbbször foglalkoztatott magyar grafikus.”¹⁵ Rózsa György 300-nál is több munkáját sorolja fel, ugyanakkor biztosra veszi, hogy Binder munkásságát (bár rendkívül nagy példányszámban dolgozott) csak töredékesen ismerjük. Ezért is fontos ez az új lelet még akkor is, ha a Binder

Tótfalusi-címnap

teljes nevével jelzett lapok lehetnek Rózsa szerint saját kezűek, ezzel szemben a csak vezetéknevvel jelzetek – ahogy ez is – inkább a műhely közreműködésére utalnak.¹⁶ Mivel a kép teljesen az illusztrált mű témájához illeszkedik, valószínűleg a debreceni nyomda megrendelésére készült, nem készen vásárolták, de erre közvetlen bizonyítékunk nincs. A budai (katolikus) Binder-műhely debreceni (református) nyomdával való eddig ismeretlen kapcsolatának feltárása azonban nem csak azért érdekes, mert újabb adalék a nyomda történetéhez, hanem a korabeli „praktikus interkonfesszionális” viszonyokra is jól rávilágít.

9 Benda Kálmán, Irinyi Károly, A négy száz éves debreceni nyomda, 1561–1961, Bp., Akadémiai (A magyar könyv), 1961, 84. 10 Uo., 84, 278. 56. jegyzet.

11 Idézi Ecsedy, i.m., 229.

12 Török István, Adalékok a kolozsvári ev. Ref. Egyház és főtanoda történetéhez, MKSz, 1882, 286.

13 Rózsa György, Grafikatörténeti tanulmányok, Fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából, Bp., Akadémiai, (Művészettörténeti Füzetek, 25), 1998, 61–135.

14 Uo., 62.

15 Uo.

16 Uo., 61.